

נבואת ישעיהו פרקים א-ב 4

רבקה בן חורין

מומלץ ללמד פרק זה לאחר הוראת מלכים ב יח – הנרטיב המוצג כאן מסתמך על לימוד קודם של פרק זה.

איכה היתה לזונה קריה נאמנה?

נבואתו של ישעיהו על ירושלים בפרק א', מציינת מצב חברתי קשה המתרחש בירושלים. בפס' 21 - 23, הנביא מפרט את חטאיה של ירושלים, עיר ללא משפט צדק, המתנהלת על כנפי רמאות, שחיתות, שוחד ועושיק החלשים בחברה: **איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים: כספך היה לסיגים סבאך מהול במים: שררך סוררים וחררי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם.**

רמאות בירושלים:

כסף היה לסיגים – בעבר מטבעות התשלום היו עשויים מכסף טהור, האנשים מרמים בכך שהם מערבבים בכסף סיגים (חתיכות מתכת) שאינם כסף טהור. סבאך מהול במים – מוהלים את המשקאות (היין) במים.

על איזו תקופה ואל מי ישעיהו מדבר? הצצה אל פרטי המידע הנוספים שהנביא נותן לנו, אפשר שתעזור בפיענוח ההתרחשות היסטורית שהובילה לשינוי כה חד במצבה של העיר.

מה אנו יודעים על הנעשה ביהודה וירושלים?

מבחינה פיסית ומדינית: אנו שומעים שירושלים נשאת כמעוז מפלט אחרון כמלונה במקשה בעוד הכל מסביבה חרב.

מלונה במקשה:
מלונה – משורש ל.
ו.נ – מבנה קטן שלנים בו, במקשה, (השדה / שטח הגידול), על מנת לשמור על הגידולים והיבול, בעונות בהם נשקפת לו סכנה (שרפות / שוד).

מבחינה דתית: אנו שומעים מהנביא על פעילות דתית אינטנסיבית, שפע של קרבנות לְמָה לִי רַב זְבַחֵיכֶם יֹאמַר ה' שְׁבַעְתִּי עֲלוֹת אֵילִים (10) צִיּוֹן מוֹעֲדִים חֲדָשׁ וְשַׁבַּת קָרָא מְקָרָא לֹא אוֹכֵל אֶן וְעֶצְרָה: חֲדָשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנָאָה נִפְשִׁי הָיוּ עָלַי לְטָרַח נְלֵאִיתִי נְשֵׂא (13) – (14), כל הפעילות הענפה הזאת מצוינת כדבר שלילי ומאוס!

מדוע אלוהים מואס בפולחן הדתי?

גישתו של הנביא כלפי הפולחן הדתי מפתיעה. מדוע שנציגו של ה' יצא כנגד העלאת הקורבנות וציון המועדים? ביטוייו של הנביא בנוגע לפעולות אלו, קשים, ה' שבע מהקורבנות, ואינו מוצא בהם טעם: לְמָה לִי רַב זְבַחֵיכֶם המועדים היו עליו לטורח, מדוע?

התשובה לשאלה זאת מוזכרת בפס' 21 בשלוש מילים: יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאוּ, על איזה דם הוא הנביא מדבר? האם הקורבנות נמאסו על ה' בגלל ריבוי הדם הנשפך מהבהמות הנשחטות? הפסוק הבא מפתיע אותנו כקוראים ומגלה לנו, למי שייך הדם. רַחֲצוּ הַזֵּכֹּה הַסִּירוּ רַע מַעֲלֵלֵיכֶם מִנְּגַד עֵינַי חֲדְלוּ הָרַע (16) הַמִּילָה רַחֲצוּ הַפּוֹתַחַת אֶת הַפּוֹסוֹק עוֹד מוֹלִיכָה אֶת הַקּוֹרָא לַחֲשׁוֹב שְׂאוֹלֵי מְדוֹבֵר בַּדָּמִים שֶׁל הַקּוֹרְבָּנוֹת. אֶךְ הַמִּשְׁךְ הַפּוֹסוֹק מוֹבִיל אֶת אֵת אֶת הַקּוֹרָא לְמַקּוֹר דָּם אַחֵר – דָּם הַנִּשְׁפָּךְ עַקֵּב מַעֲלָלִים וְרַע. הַדְּרִישׁוֹת שֶׁמַּעֲלָה הַנְּבִיא בַּפִּס' הַבֵּא מִלְּמַדוֹת אוֹתוֹנוּ, שֶׁל מִי הַדָּם הַנִּשְׁפָּךְ - לְמַדּוֹ הַיֵּטֵב דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁרוֹ חָמוֹץ שֶׁפָּטוּ יְתוֹם רִיבּוֹ אֶלְמָנָה הַקּוֹרְבָּנוֹת מֵאוֹסִים עַל ה' מֵאֲחֵר וּדְמָם מִזְכִּיר לוֹ אֶת דְּמָם שֶׁל הַעֲשׂוֹקִים וְהַחֲלָשִׁים בַּחֲבֵרָה. אֵין טַעַם בַּהֲקֵרֵב דָּם, וּבַעֲבוּדָה פּוֹלַחֲנִית כֹּל עוֹד דָּם הַחֲלָשִׁים מוֹפְקָר עַל יַדֵּי הַחֹזֵק וְעַל יַדֵּי הַשְּׁלֹטוֹנוֹת.

באיזו תקופה יכולה היתה להתרחש סיטואציה כזאת בירושלים?

ובמילים אחרות, אם אנו מנסים לאתר את המלך שבימיו אירע המתואר בישיעה א.

פתיחת חזון ישעיה, מגבילה את אפשרויות החיפוש שלנו, לתקופת מלוכתם של ארבעה מלכים: חזון
**ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז וחזקיהו
מלכי יהודה (יש' א 1).**

מבין ארבעת המלכים אשר בימיהם ניבא ישעיהו ישנם שניים, אשר בתקופתם הגיעה המלחמה עד
ירושלים, אחז וחזקיהו.

בימי אחז, פקח בן רמליהו מלך ישראל ורצין מלך ארם, עולים על ירושלים למלחמה. אך בימי אחז, קשה
להאמין שהנביא היה יוצא כנגד הקרבת הקרבנות לאלוהי ישראל, מאחר ועיקר פעילותו הדתית של אחז,
לא הייתה מופנית אל אלוהי ישראל: **וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְגַם אֶת בְּנוֹ הָעֶבֶיר בָּאֵשׁ
כְּתַעְבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ה' אֹתָם מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּזְבַּח וַיִּקְטֹר בַּבָּמֹת וְעַל
הַגְּבָעוֹת וַתַּחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן (מל"ב ט"ז 3 - 4).** אחז חוטא בעבודת אלוהים אחרים, ולא בתפיסה
שאת אלוהי ישראל מספיק לעבוד בעזרת קרבנות.

חזקיהו לעומתו, נראה יותר מתאים, הוא שרד את כיבוש סנחריב, אשר הרס 48 ערים בצורות ואף צר על
ירושלים. בסופו של דבר, צבאות סנחריב עזבו את השטח במפתיע אירוע שהמקרא מתאר כנס. במקביל
אנו שומעים על פעילות דתית אינטנסיבית מאד של חזקיהו. חזקיהו מבטל את עבודת האלילים ואת הבמות
ופונה בכל מאודו לפולחן אלוהי ישראל.

בספר דברי הימים אנו שומעים על פעילותו הדתית הענפה: **וַיֹּאסְפוּ יְרוּשָׁלַם עִם רַב לַעֲשׂוֹת אֶת
חַג הַמִּצּוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי קֵהֶל לְרַב מָאֵד (דה"ב ל 13).** כִּי חֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָרִים
לְקֵהֶל אֶלְפִים פָּרִים וְשִׁבְעַת אֲלָפִים צֹאן וְהַשָּׂרִים הָרִימוּ לְקֵהֶל פָּרִים אֶלְפִים וְצֹאן עֶשְׂרֵת
אֲלָפִים וַיִּתְקַדְּשׁוּ כֹהֲנִים לְרַב (דה"ב ל 24). וּמִנֶּת הַמֶּלֶךְ מִן רְכוּשׁוֹ לְעֵלֹת לְעֵלֹת
הַבֶּקֶר וְהָעֶרֶב וְהָעֵלֹת לְשִׁבְתוֹת וְלִחְדָּשִׁים וְלַמַּעֲדִים כְּפִתוּב בַּתּוֹרַת ה' (דה"ב ל"א 3).

התיאורים בדברי הימים דומים מאד לאירועים עליהם מדבר ישעיהו בפרקנו, ריבוי קרבנות, ריבוי האנשים ואזכור החדשים והמועדים. כולם מפנים אותנו אל אותה התקופה.

נראה, אפוא שהנתונים על מצב ירושלים כפי שהם מתוארים בישעיה א', תואמים לתקופתו של חזקיהו.

איכה היתה לזונה קריה נאמנה?

תיאור פולחן האלוהים, הקורבנות הרבים ושמירת המועדים עליה הקפיד חזקיהו יכולים היו לזכות את העיר בתואר שנותן לה הנביא: **קְרִיָה נְאֻמָּנָה**. אולם, אם אכן מדובר על תקופת חזקיהו, יש למצוא אירועים בתקופתו שיכולים להסביר לנו כיצד מתדרדר המצב המוסרי של העם. הרי ישעיה מתאר מצב קשה – גם בתחום הדתי וגם בתחום המוסרי. בתחום המוסרי כך הוא מוכיח: **כִּסְפֶךָ הָיָה לְסִיגִים סְבָאָה מְהוּל בְּמִים: שְׂרִיךְ סוּרְרִים וְחֲבָרִי גְנָבִים כְּלוֹ אֶהָב שְׁחָד וְרִדְף שְׁלֹמְנִים יְתוֹם לֹא יִשְׁפֹטוּ וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא יָבֹא אֲלֵיהֶם:** (22 – 23)

תשובה לכך יכולה אולי להימצא בפועלו של חזקיהו בכל מה שחורג מהתחום הדתי. חזקיהו מוכר כ "מלך הבנאי", הוא בנה מפעלי מים אדירים וביצורים להגנת העיר". בניה זאת מוזכרת בהקשר חיובי במלכים, אך לא כך בדברי ישעיהו.

שם בניית חומת ההגנה על ירושלים מוזכרת כגורם להרס בתים וְאֶת בְּתֵי יְרוּשָׁלַם סִפְרָתָם וְתִתְצוּ הַבְּתִיִם לְבִצָר הַחֹמָה (יש' כ"ב 10) הרס בתים, בהכרח גורר פגיעה באזרחים, כל אלה שבינתם נהרס ואינם יכולים לדאוג לעצמם לבית חדש. על עוולות אלו בתקופת חזקיהו מדבר גם מיכה בְּנֵה צִיּוֹן בְּדָמִים וְיְרוּשָׁלַם בְּעוֹלָה (ג 10). כמובן, שלעוולות מעין אלו, צריך החוק לדאוג. הפקעת קרקעות לטובת המדינה היא נושא שכיום מגובה בחוק, ועל המדינה לפצות אזרחים מהם היא מפקיעה שטחים. אך האם כך היה נהוג גם בעבר? ישעיהו מציין בדבריו, בנוסף לשחיתות בתחום החוק, גם רמאות יומיומית היתה קיימת בין האנשים. מהילה של מים בין, כסף מעורבב עם סיגים. אנחנו יכולים רק לדמיין מה קורה בתקופה זאת, מצד אחד, הארץ מסביב לירושלים חרבה, יש להניח שפליטים רבים הגיעו לירושלים, מחוסרי קרקע ופרנסה אולי אפילו נשכרו לעבודות הבניין של חזקיהו. ריבוי של חלשים במצוקה, מאז ומעולם אפשר לבעלי הכוח לנצל את המצב. אמנם לא מוסבר במפורש כיצד מתדרדר המצב אך ניתן להעריך לפי המצב הקיים, כיצד בתקופה שבירה מעין זו, של חרבן מחד ובניה נמרצת מאידך. נוצרים מתחים חברתיים היוצרים עוולות רבות.

רגע, אז חזקיהו טוב או רע? למי להאמין?

ישעיהו בפרקנו, נושא מילים קשות כנגד המצב הקיים ביהודה, איך דברים אלו עולים בקנה אחד עם התשבחות שחזקיהו מקבל במלכים ובדברי הימים? (מל"ב י"ח 3 - 7) (דבה"ב כ"ט 2, ל"א 20 – 21)

לפנינו מתרחש במלוא עוזו ויכוח פנים מקראי. מחד, ניצבים מחברי ספרי מלכים ודברי הימים, שבראש מעיניהם עומדת השאלה, האם המלך עבד את ה' או שמא עבד עבודה זרה, ומי ממלכי יהודה קיים עבודת ה' במקדש בירושלים ורק שם. לפי קריטריון זה שופטים בעלי ספרים אלה את המלכים השונים, האם עשו הטוב והישר בעיני ה' או לחילופין, האם עשו הרע ועבדו אלילים אחרים. לעומתם בספר ישעיהו מבט אחר: מבחינתו, עבודת ה' יסודה בהתנהגות חברתית מוסרית צודקת. ללא מציאות זאת אין משמעות לעבודה פולחנית של ה'. כשמתארים הכותבים השונים את תקופתו של חזקיהו, מסתכל כל אחד מהם דרך נקודת המבט שלו, וכך הם מגיעים למסקנות שונות בנוגע למתרחש ביהודה.

זוויות המבט השונות של הכותבים הם ראי למאבק שכל הנראה התרחש בפועל בירושלים. בעוד השלטון עוסק בפולחן ה' בדבקות, המוסריות החברתית מתפוררת. הנביא שמטיף לעם כנגד מעשיו נתקל בחומת האמונה של הדבקים בפולחן ה'. מבחינתם, כל עוד הם מקריבים קרבנות בצורה נאמנה הם ממלאים את צו ה', ומדוע להם להאמין שעליהם לתקן את דרכם? שאלתו של הנביא: **אֵיכָה הִיְתָה לְזוֹנָה קְרִיָּה נְאֻמְנָה?** מפנה אותנו אל אותה הנקודה, נאמנות פולחנית לה' מול שחיתות מוסרית. יתכן, שהתשובה לשאלת הנביא טמונה בגוף השאלה: העבודה הפולחנית גורמת למנהיגי הקריה לחשוב שהם נאמנים ופועלים בדרך הרצויה, אך הנאמנות הדתית אינה מספיקה. הנאמנות השלמה חייבת להכיל התנהגות מוסרית נאותה. אין שמירה על חוקי המוסר בגלל שנתלים בנאמנות המדומה לה', הנשענת על עבודה פולחנית ולא על הקפדה על כללי המוסר! כך יוצא, שדווקא מצבה הדתי הטוב לכאורה של ירושלים בתקופת הנביא יכול להסביר את ההתדרדרות מבחינה מוסרית. הנביא מצייר בדבריו מציאות חברתית קשה, לצד מציאות פיסית של חרבן הסובב את ירושלים. אך האם החורבן הקיים הוא העונש, או שהגרוע מכל עדיין מחכה מעבר לפינה? מה מטרתו של הנביא בדבריו, האם הוא מוכיח ומזהיר מפני עונש נוסף או שמטרתו היא לנחם את תושבי ירושלים שנשארו לפליטה בעיר.

האם מדובר בנבואת תוכחה או נחמה?

בפס' 24 מכריז ה' על נקמה באויביו הו' אֶנְחָם מְצָרֵי וְאֶנְקָמָה מֵאוֹיְבֵי, מיהם אותם האויבים בהם עומד לנקום ה'? אם מדובר בנבואת נחמה, הריהם האויבים המאיימים על ירושלים, אך לאויבים מעין אלו אין אזכור נוסף בפסוקים. המשך הכתוב מרמז, שאולי בני יהודה הם אויבי

ה'! וְשָׁבַר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים יַחַדְוּ וְעֲזָבֵי ה' יִכְלוּ (שם, 28). אויביו של ה' הם עוזביו המכונים פושעים ועומדים בפני כיליון. לפני דברים אלו נראה שמדובר בנבואת תוכחה. לעומת זאת אנו מסתכלים בפס' 18 לְכֹן נָא וְנִזְכָּרְהָ יֹאמֵר ה' אִם יִהְיֶה חַטָּאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ אִם יֵאָדְימוּ כְּתֹלַע כְּצֶמֶר יִהְיוּ: ניתן להתרשם דווקא ממצייאות הפוכה, לא כיליון כי אם טיהור חטאים קולקטיבי כך גם ניתן להבין את ההבטחה בפס' 26 ו 271 וְאֲשִׁיבָה שְׁפָטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה וְיִעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה... צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּה וְשִׁבְיָה בְּצִדְקָה.

אנו שומעים מצד אחד מילים וקולות שגורמים לנו לחשוב על תוכחה, הנביא מכריז על נקמה קרובה באויבי ה', ומצד שני צלילים של נחמה, אפשרות לטיהור כללי של החטאים והחוטאים העושקים את העם והבטחה להשבת ירושלים למצבה הראשוני. מה מבין שני אלו עומד לקרות?

כיצד דברי התוכחה והפורענות עולים בקנה אחד עם דברי הנחמה?

בפס' 18, הנביא פותח את דבריו בהזכרת אפשרות של טיהור, מחיקת החטאים, אפשרות זאת, המוזכרת בתחילת דבריו של הנביא, מעוררת את השומעים להקשיב, מי לא מוקסם מהאפשרות שכל עוונותיו ימחקו כהרף עין? האמנם החטאים ימחקו במהירות ובקלות? מהמשך דבריו של הנביא, ניתן להבין שהמחילה והטיהור לא יגיעו אוטומטית לכולם. הנביא מציע לעם שתי אפשרויות: אִם תֵּאָבֹוּ וְשָׁמַעְתֶּם טוֹב הָאָרֶץ תֹּאכְלוּ: וְאִם תִּמְאָנוּ וּמְרִיתֶם חָרָב תֹּאכְלוּ כִּי פִי ה' דֹּבֵר: (19 – 20). מי שישמע לאלוהים, יהיה לו דבר ה' לנחמה, וטוב יאכל, אך מי שיעמוד במריו, לאחרי התוכחה של הנביא, יפגע.

על מנת להחזיר את ירושלים לעטרתה, עומד להתבצע תהליך של ניפוי, וְאֲשִׁיבָה יָדַי עֲלֶיךָ וְאֶצְרֶךָ כְּבַר סִיגֶיךָ | וְאֶסִּירָה כָּל בְּדִלְיֶיךָ (25). צריפה היא תהליך שבו מפרידים מתוך גוש המתכות את הכסף הטהור מחד ואת המתכות / הסיגים הנוספים המעורבבים בו מאידך. (בור = בורית, חומר בסיסי מאד המשמש לחיטוי). במילים אלו הנביא מצהיר על תהליך של ניפוי וחיטוי שעומד העם לעבור. אזכור ניפוי הסיגים כאן מזכיר לנו את פעולת הרמאות שנעשתה בתחילת הפרק – עירוב הסיגים בכסף.

לאחר הטיהור מתכוון ה' לשקם את ירושלים עד שתחזור לכינוייה הראשון וְאֲשִׁיבָה שְׁפָטֶיךָ כְּבָרָאשְׁנָה וְיִעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קָרְיָה נְאֻמְנָה. עיר הצדק הנאמנה שהוזכרה בתחילת הפרק עתידה לחזור למצבה הראשוני. אך זאת רק לאחר ניפוי כל אלה שלא ישמעו לנביא.

נראה, שדברי התוכחה של הנביא מופנים לכולם, אך לאלה המתכוונים לשמוע לו וללכת בדבריו, טמונה גם הבטחת נחמה, לאפשרות לתיקון, ולעמיד טוב יותר. דברי הפורענות נאמרים באותה נשימה יחד עם דברי הנחמה משום שמטרתם היא להציג את האפשרויות השונות העומדות בפני קהל המאזינים. האם יחזרו בתשובה ויזכו לנחמה או שימשיכו במרים ויעמדו בפני פורענות.

אם כן, מדוע הנבואה מסתיימת בנימה קודרת, כיצד דברים אלו מסתדרים עם הנחמה המוצעת לשומעים את דבר ה'?

הפרק נגמר בתמונת חורבן מאיימת:

כִּי יִבְשׁוּ מַאֲלִים אֲשֶׁר חִמְדְּתֶם וְתִחַפְרוּ מֵהַגְּנוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם: כִּי תִהְיוּ כְּאֵלֶּה נִבְלַת עֵלָה וְכַגְּנֵה אֲשֶׁר מִיַּם אֵין לָהּ: וְהָיָה הַחֶסֶן לְנִעֲרַת וּפְעֵלוֹ לְנִיצוֹץ וּבְעָרוֹ שְׁנִיָּהֶם יִחַדּוּ וְאֵין מְכַבָּה: (29 – 31). הנביא מאיים: הגנים היפים שהעם חומד, יתייבשו מחוסר מים, העץ החסון יהפוך לנעורת – חומר יבש ודליק, והם כולם יחד עתידים לבעור ללא כיבוי. במבט ראשון, ניתן לחשוב שמדובר בהמשך לדברי הפורענות המופנים אל החוטאים שאינם שבים בתשובה, אך דברי הנביא אודות הפושעים בפס' 28 ובכל הפניות אליהם לפני כן, מוצגים בגוף שלישי, (למשל פס' 24: וְאֲנִקְמָה מֵאוֹיְבֵי וּפִס' 28: וְשָׂבַר פְּשָׁעִים וְחִטָּאִים יִחַדּוּ וְעֲזָבֵי יְהוָה יִכְלוּ), ואילו כאן ישנו מעבר לגוף שני, באמצעותו פונה הנביא לכלל תושבי ציון עד כה, זהו דיבור ישיר אל העם אשר עומד מולו. כיצד דברים קשים אלו עולים בקנה אחד עם ההבטחה לשיקום העיר?

בראי המחקר, יש ששיערו שהפרק נכתב אחרי החורבן, ואז סיומו העגום משקף את מה שכבר ידוע לכותב. אך בראיה ספרותית נראה, שמדובר באיום מפחיד שהנביא משמיע על מנת לשכנע את העם להקשיב לו.

מהי בעצם מטרתו של הנביא בנבואתו?

שאלה זאת מהדהדת לאורך כל ספרי הנבואה. האם הנביא מזהיר את העם על מנת לגרום להם לחזור בתשובה? או שמה הנביא הוא קולו הזועם של האל, אחרי שכבר אין את מי ומה להציל?

אם נחשוב על מחאות מודרניות, נראה שהצדדים השונים יכולים לעלות בקנה אחד. הנביא, או בעל המחאה, רוצה לעצור את המצב מלהתדרדר, הוא מתריע, זועק, גם אם לפעמים, הוא מתאר מצב שלפיו נראה כי מאוחר מידי.

ביבליוגרפיה:

ורגון, הרקע ההיסטורי והמשמעות של ישעיה א 10-17, בית מקרא 45 (תש"ס) 289-304
ורגון, המבנה והמשמעות של ישעיה א 18-20, עיוני מקרא ופרשנות ד, תשנ"ז, ירושלים, 37-54
(עורכים: רימון כשר, משה ציפור, יצחק צפתי)
בני לאו – הרצאת וידאו הנמצאת באתר ההשתלמות – יעלה בקרוב המקראנט.